
Zbornik za umetnostno zgodovino

Archives d'histoire de l'art

Art History Journal

Izhaja od / Publié depuis / Published Since 1921

Nova vrsta / Nouvelle série / New Series LV

Ljubljana 2019

ZBORNİK ZA UMETNOSTNO ZGODOVINO N.S. LV/2019

Izdalo in založilo / Published by

SLOVENSKO UMETNOSTNOZGODOVINSKO DRUŠTVO, LJUBLJANA
C/O FILOZOFSKA FAKULTETA UNIVERZE V LJUBLJANI
ODDELEK ZA UMETNOSTNO ZGODOVINO, AŠKERČEVA 2
SI – 1101 LJUBLJANA, SLOVENIJA

Uredniški odbor / Editorial Board

RENATA NOVAK KLEMENČIČ, glavna in odgovorna urednica / Editor in Chief
JANEZ BALAŽIČ, MARJETA CIGLENEČKI, MATEJ KLEMENČIČ, MATEJA KOS,
ANDREJ SMREKAR, KATARINA ŠMID, SAMO ŠTEFANAC

Mednarodni svetovalni odbor / International Advisory Board

LINDA BOREAN, FRANCESCO CAGLIOTI, NINA KUDIŠ, VLADIMIR MARKOVIČ,
INGEBORG SCHEMPER SPARHOLZ, CARL BRANDON STREHLKE

Tehnična urednica / Production Editor

KATRA MEKE

Lektoriranje / Language Editing

KATJA KRIŽNIK JERAJ (SLOVENŠČINA), JOSH ROCCHIO (ANGLEŠČINA),
ANA VIDRIH GREGORIČ (ITALIJANŠČINA)

Prevajalci člankov, povzetkov in sinopsisov / Translators for Summaries and Abstracts

RICCARDO BERTONI (ITALIJANŠČINA), MATEJ KLEMENČIČ (ITALIJANŠČINA)

Oblikovanje in postavitve / Design and Typesetting

STUDIOBOTAS

Tisk / Printing

TISKARNA KNJIGOVEZNICA RADOVLJICA

Naklada / Number of Copies Printed

350 IZVODOV
IZŠLO 2023

Indeksirano v / Indexed by

BHA, FRANCIS, ERIH PLUS

ZA AVTORSKE PRAVICE REPRODUKCIJ ODGOVARJAJO AVTORJI OBJAVLJENIH
PRISPEVKOV.

ISSN 0351-224X

ZBORNİK ZA UMETNOSTNO ZGODOVINO JE DEL PROGRAMA SLOVENSKEGA
UMETNOSTNOZGODOVINSKEGA DRUŠTVA, KI GA SOFINANCIRA MINISTRSTVO
ZA KULTURO REPUBLIKE SLOVENIJE. IZHAJA OB FINANČNI PODPORI JAVNE AGENCIJE
ZA RAZISKOVALNO DEJAVNOST REPUBLIKE SLOVENIJE. TEMATSKA ŠTEVILKA JE
NASTALA NA POBUDO RAZISKOVALNEGA PROJEKTA NACIONALNO SAMOZAVEDANJE
IN NADNACIONALNA ZNANOST: VPLIV NACIONALNIH DISKURZOV NA RAZISKOVANJE
SREDNJEVEŠKE IN ZGODNJENOVAVEŠKE UMETNOSTI V SLOVENIJI (J6-9387), KI GA
IZ DRŽAVNEGA PRORAČUNA SOFINANCIRA JAVNA AGENCIJA ZA RAZISKOVALNO
DEJAVNOST REPUBLIKE SLOVENIJE.

Kazalo / Contents

Umetnost istrskih obalnih mest: in memoriam Stane Bernik 9

RAZPRAVE IN ČLANKI / ESSAYS AND ARTICLES

ANA JENKO KOVAČIČ

Škofovske in komunalne palače v luči institucionalnih sprememb 17
v Istri v srednjem veku
*Episcopal and Communal Palaces in Light of Institutional Changes
in Istria in the Middle Ages*

ENRICA COZZI

La pittura gotica nell'Istria slovena e il polittico di Pirano 35
di Paolo Veneziano
Gotsko slikarstvo v slovenski Istri in piranski poliptih Paola Veneziana

---

SAMO ŠTEFANAC

Antonio Rossellino's Madonnas and the Problem 57
of Mass-produced Florentine Renaissance Sculpture
and its Early Diffusion on the Eastern Adriatic Coast
*Madone Antonia Rossellina in problem masovne produkcije
florentinske zgodnjerenesančne plastike ter njenega zgodnjega
širjenja na vzhodno jadransko obalo*

BARBKA GOSAR HIRCI

Konservatorsko-restavratorski posegi na slikah Vittoreja 85
in Benedetta Carpaccia iz kopske stolnice
*The Conservation and Restoration Treatments of Paintings
by Vittore and Benedetto Carpaccio from Koper/Capodistria Cathedral*

MOJCA MARJANA KOVAČ	
Bonfante Torre. Il "taiapiera" veneziano e la sua bottega a Pirano <i>»Taiapiera Bonfante Torre«. Beneški kamnosek in delavnica v Piranu</i>	111
<hr/>	
ANDREJA RAKOVEC	
Štukature v palači Besenghi degli Ughi v Izoli <i>Stuccoworks at Besenghi degli Ughi Palace in Izola</i>	141
<hr/>	
SARA TURK MAROLT	
Da Capodistria a San Pietro dell'Amata. Il destino degli altari dopo la soppressione napoleonica <i>Od Kopra do piranskega Sv. Petra. Usoda nekaterih koprskih oltarjev v obdobju francoske okupacije Istre</i>	159
<hr/>	
ROSSELLA FABIANI	
Pietro Nobile a Pirano. Progetti per la chiesa di San Pietro <i>Pietro Nobile v Piranu. Načrti za cerkev svetega Petra</i>	183
<hr/>	
KATJA MAHNIČ	
The Presentation of the Works of Art in the Former Austrian Littoral Region during World War I <i>Umetnostni spomeniki istrskih mest in njihova obravnava v času prve svetovne vojne</i>	193
<hr/>	
CLAUDIA CROSERÀ	
L'attività di tutela della Soprintendenza nel primo dopoguerra. Restauro di opere d'arte in Istria e nella Venezia Giulia <i>Dejavnost spomeniškega varstva med obema vojnama. Restavriranje umetnin v Istri in v Furlaniji - Julijski krajini</i>	209
<hr/>	
NEŽA ČEBRON LIPOVEC	
»Revolucija mesta«. Staro mestno jedro v povojnih urbanističnih načrtih za Koper <i>"La rivoluzione della città". Il centro storico di Capodistria nei piani urbanistici del secondo dopoguerra</i>	245

Škofovske in komunalne palače v luči institucionalnih sprememb v Istri v srednjem veku

---

ANA JENKO KOVAČIČ

Proučevanje škofovskih in komunalnih palač z vidika institucionalnega razvoja v osrednje- in severnoitalijanskih mestih je v zadnjem času korenito pripomoglo k razumevanju ne le razvoja posameznih komun, temveč tudi odnosov med različnimi družbenimi skupinami. Raziskave, ki so bile narejene na primerih posameznih mest v Italiji, se ukvarjajo po eni strani s posvetno rabo škofovskih palač v obdobju, ko so bile te dejansko edine palače v mestu, ter s časom pojava komunalnih palač. Novejša italijanska historiografija izpostavlja ravno škofe kot pomemben dejavnik pri razvoju komunalne ureditve. Teza temelji na ugotovitvi, da je škof predstavljal v predkomunalnem obdobju v mestni skupnosti pomembno osebnost in okoli njega so se zbirali predstavniki mestne elite. V začetni fazi razvoja komunalnih struktur je zato mogoče opaziti naslon na škofa oziroma sodelovanje z njim kot nekakšnim sredstvom afirmacije. Rezultati raziskav rabe škofovskih palač so pokazali, da je v predkomunalnem obdobju, ko je škof kot nosilec avtoritete okoli sebe privlačil določeno družbeno skupino, bila prav tako kot on pomembna tudi njegova palača. V njej so potekala zborovanja ter prva zasedanja komun, saj je zaradi povezave s škofom predstavljala avtoriteto, položaj moči.¹ V tem smislu škofovske palače ponazarjajo sodelovanje med škofom in komuno v začetnih fazah komunalnega razvoja, ko je škof še vedno predstavljal močnejšo polovico v razmerju. Poleg škofovske palače so za srečanja velikokrat uporabljali tudi cerkve, s katerimi je bila mestna skupnost tesno povezovana.²

---

¹ Za razvoj pomena škofovske palače v zgodnjem in visokem srednjem veku glej Stefano GASPARI, *Gli spazi del vescovo, Spazio pubblico e spazio privato tra storia e archeologia (secoli VI–XI)* (edd. Giovanna Bianchi – Cristina la Rocca – Tiziana Lazzari), Turnhout 2018, pp. 89–105; Silvia DIACCIATI – Lorenzo TANZINI, *Uno spazio per il potere. Palazzi pubblici nell'Italia comunale, Società e poteri nell'Italia medievale. Studi degli allievi per Jean-Claude Maire Vigueur* (edd. Silvia Diacciati – Lorenzo Tanzini), Roma 2014, p. 59.

² DIACCIATI – TANZINI 2018, cit. n. 1, p. 59; Maureen Catherine MILLER, *The Bishop's Palace. Architecture and Authority in Medieval Italy*, Ithaca – London 2000, p. 88 razume katedralo kot mikrokozmos večje politične transformacije na urbanem nivoju; Maureen Catherine MILLER, *Topographies of Power in the Urban Centers of Medieval Italy. Communes, Bishops and Public Authority*,

Čas gradnje komunalne palače glede na tedanjo politično sliko in razmerje moči v mestu je prav tako poveden. Starejše razumevanje komunalne palače kot avtomatičnega elementa v okviru komunalnega razvoja je bilo v zadnjih desetletjih preseženo. Ta interpretacija je temeljila na metodološko neustreznem pristopu, ki razume nastanek komune *ex nihilo*, ne pa kot večfazni proces. Da ni tako, ponazorijo dejstva, da so nekatere komune bile tudi celo stoletje brez svoje palače.³ Iz tega izhaja ključno vprašanje – zakaj se ravno v določenem trenutku pojavijo komunalne palače? Raziskave so pokazale, da je bila odločitev za gradnjo komunalne palače logičen korak v kritičnem obdobju prenosa avtoritete znotraj mesta, kar pomeni, da je bila situacija drugačna v vsakem mestu in pogojena z lokalnimi razmerami. V splošnem je mogoče povzeti, da prve omembe komunalnih palač v virih prihajajo iz tistega obdobja, ko je komuna postala nosilec javne oblasti v mestu.⁴ To je še posebej očitno v tistih mestih, kjer so škofje izvajali javno oblast, nekoliko manj pa tam, kjer je bilo obdobje sobivanja škofa in komune krajše.⁵

Metodološki pristop k taki raziskavi je sestavljen v prvi vrsti⁶ iz podrobnega branja ohranjenih arhivskih virov. Pri tem so predvsem pomembna pravilna raziskovalna vprašanja ter senzibilnost za določen tip informacij, ki jih potrebujemo. Najprej moramo biti pozorni na kraj izdaje posamezne listine, nato ga v kombinaciji s pravnim dejanjem, ki ga listina dokazuje, opredelimo kot pomembnega za raziskavo. Predvsem smo pozorni na tista pravna dejanja, ki urejajo posvetne zadeve, kot je na primer izvajanje javne oblasti in organizacijo mestnega življenja. Poleg tega je treba opozoriti tudi na pomen različnih navedenih prič, kate-

---

Beyond Florence. The Contours of Medieval and Early Modern Italy (edd. Paula Findlen – Michelle M. Fontaine — Duane J. Osheim), Stanford 2003, p. 187; Cosimo Damiano FONSECA – Cinzio VIOLANTE, *Cattedrale e città in Italia dall' VIII al XIII secolo, Chiesa e città. Contributi della Commissione italiana di storia ecclesiastica comparata aderente alla Commissione internationale d'histoire ecclesiastique comparee al 17. Congresso internazionale di scienze storiche* (Madrid, 26 agosto–2 settembre 1990, edd. Cosimo Damiano Fonseca – Cinzio Violante), Congedo 1990, pp. 13–16.

³ Maureen Catherine MILLER, *From Episcopal to Communal Palaces. Places and Power in Northern Italy (1000–1200)*, *Journal of the Society of Architectural Historians*, LIV/2, 1995, p. 180; gradnja komunalnih palač ni bila povezana s podpisom miru v Konstanci leta 1183.

⁴ MILLER 1995, cit. n. 3, p. 181; DIACCIATI – TANZINI 2018, cit. n. 1, pp. 59, 73 razume gradnjo komunalne palače kot konkreten znak zrelosti mestnih oblasti v smislu fizičnega udejanjanja njihove avtoritete ter tudi kot odgovor na dejanske potrebe. Gradnja palače je bila tudi znak želje po spremembi vodenja skupnosti z namenom, da mesto dobi (nov) politični center.

⁵ MILLER 1995, cit. n. 3, p. 181; MILLER 2000, cit. n. 2, p. 120.

⁶ Poleg analize pisnih virov kot najpomembnejšega pristopa k tej raziskovalni problematiki srečamo v podobno zastavljenih raziskavah tudi upoštevanje fizičnih ostankov škofovskih in komunalnih palač ter narativnih pisnih virov oziroma sočasnih opisov stavb. Prav tako je pomembna tudi lokacija škofovske in komunalne palače znotraj mestnega tkiva, glej na primer MILLER 2000, cit. n. 2, p. 145 ss.; glede vpliva škofovskih palač na komunalne palače glej MILLER 1995, cit. n. 3, p. 178.

rih prisotnost (ali odsotnost!) nam lahko prav tako veliko pove o naravi pravnega dejanja.

Pri obravnavi konkretnih primerov je treba kronološko ločiti dve skupini omemb palač, pri čemer mejnik predstavlja prva omemba komunalne palače v določenem mestu; pred tem datumom iščemo primere rabe škofovske palače v namene, ki ne zadevajo škofa, pri prvi omembi komunalnih palač pa nas zanimajo specifične razmere in politična slika v posameznem mestu v tistem trenutku.

Mesta v Istri predstavljajo plodna tla za tako raziskavo, saj je bil razvoj cerkvenih in posvetnih institucij ter njihovo sobivanje v posameznih mestih različen. Posledično je mogoče mesta med seboj primerjati ter iskati skupne točke in morebitna razhajanja. Pri določitvi časovnega in geografskega okvira raziskave je treba upoštevati po eni strani izvajanje javne oblasti v posameznih mestih, po drugi pa pozicijo škofa znotraj mestne skupnosti.

Kar zadeva ustanove v posameznih mestih, vezanih na izvajanje javne oblasti, lahko njihov razvoj v grobem razdelimo na predkomunalno in komunalno obdobje. Predkomunalno obdobje je zaznamovano s sobivanjem lokalnih mestnih uradnikov, ter mejnogrofovskih uradnikov.⁷ Ti uradniki, gastaldi, so imeli predvsem sodne pristojnosti in so bili v mestih v Istri prisotni v 12. in začetku 13. stoletja.⁸ Poseben primer je mesto Trst, ki je bilo izvzeto izpod oblasti istrskega mejnega grofa, saj so tamkajšnji škofje vse od sredine 10. stoletja nad mestom izvajali javno oblast.⁹

Prve predstavnike komunalne ureditve srečamo v ohranjenih virih v drugi polovici 12. stoletja. Izjema je vnovič Trst, kjer je komuna omenjena že leta 1139, a je imela v primerjavi z drugimi najdalgotrajnejši razvoj.¹⁰ Te omembe so zgolj *ter-*

⁷ Ernesto MAYER, *La costituzione municipale dalmato-istriana nel medio evo e le sue basi romane, Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, XXII, 1906, pp. 418–430; Giovanni DE VERGOTTINI, *Per la revisione delle liste cronologiche per l'Istria medievale, Atti e memorie della Società Istriana di archeologia e storia patria*, II, 1937, pp. 56–65; Giovanni DE VERGOTTINI, *Lineamenti storici della costituzione politica dell'Istria durante il Medioevo*, Trieste 1974, pp. 69–73.

⁸ MAYER 1906, cit. n. 7, p. 66; DE VERGOTTINI 1937, cit. n. 7, p. 66; DE VERGOTTINI 1974, cit. n. 7, pp. 70–73.

⁹ Ana JENKO KOVAČIČ, *Javna oblast tržaških škofov v mestu Trst od sredine 10. do konca 13. stoletja skozi prizmo odnosov s tržaško komuno, Kronika. Časopis za krajevno zgodovino*, LXVII/3, 2019, p. 2.

¹⁰ Analogije z italijanskimi mesti, kjer so škofje prav tako imeli javno oblast – Cremona, Brescia, Bergamo – kažejo, da je v takšnih mestih prišlo do prve stopnje formiranja komune okoli škofa in sicer bolj zgodaj kot v mestih, kjer škofje niso izvajali javne oblasti. Tu je najverjetneje bila ključna stalna prisotnost nosilca javne oblasti v mestu za razliko od mejnih grofov, ki so v mesta zgolj navstavljali svoje uradnike. V povezavi s tem je bila tudi faza osamosvajanja komune od moči škofa oziroma rast moči komune vse do dosege avtonomije do škofa dolgotrajnejša; Giovanni TABACCO, *Vescovi e comuni in Italia, I poteri temporalis dei vescovi in Italia e Germania* (edd. Carlo Guido Mor – Heinrich Schmidinger), Bologna 1979 (*Annali dell'Istituto storico italo-germanico*, 3), pp. 278–281; Renato BORDONE, *I poteri di tipo comitale dei vescovi nel secoli X–XII, Formazione e strutture dei*

minus ante quem za določitev začetne faze razvoja istrskih komun in ne točno določenega trenutka v času, ko bi komuna nastala. Razloge za začetek komunalnega razvoja v mestih je mogoče iskati na regionalnem in lokalnem nivoju. Ključnega pomena je bila odsotna oziroma zelo oslABLJENA mejnografovsko oblast v 12. stoletju, ki je nudila plodna tla za razvoj mestne samouprave. Prav tako pomemben je bil tudi pritisk Benetk na posamezna istrska mesta, saj je ob odsotnosti regionalnega vodenja zahteval samoorganizacijo mestne skupnosti.¹¹

V ustroju istrskih komun je prišlo do pomembnih sprememb v prvi polovici 13. stoletja. To je čas, ko začnejo oglejski patriarhi izvajati mejnografovsko oblast v Istri. Cilj restavracijske politike, ki jo srečamo v času dveh patriarhov, Wolfgerja in Bertolda, je bi korenito zmanjšanje mestne avtonomije.¹² Spremembe v drugi polovici 13. stoletja, predvsem oslABLJENA pozicija oglejskih patriarhov kot istrskih mejnih grofov ter trenja med različnimi frakcijami v posameznih mestih so privedle do podreditve mest Benetkam, začeni s Porečem leta 1267 ter naposled Puljem leta 1313 z izjemo Trsta.¹³

Drugi vidik predstavlja pozicija škofa znotraj mestne skupnosti, na kar je vplivalo več dejavnikov; od moči škofije do zemljiškega gospodarstva, ki so ga škofje v Istri imeli, prav tako pa srečamo v posameznih mestih dodatne specifične, ki so vplivale na odnos. Med šestimi istrskimi škofijami, ki so obstajale v srednjem veku, po svojem pomenu in moči izstopajo tri – tržaška, poreška in puljska. Gre za škofije z antično tradicijo ter kontinuiranim delovanjem skozi celoten srednji vek.¹⁴ Vse tri škofije, predvsem pa poreška in puljska, so imele velika fevdalna posestva, ki so

---

ceti dominanti nel medioevo. Marchesi, Conti e Visconti nel Regno Italico (sec. IX–XII) (ed. Amleto Spiccianni), Roma 2003, pp. 115–117; JENKO KOVAČIČ 2019, cit. n. 9, p. 4.

¹¹ DE VERGOTTINI 1937, cit. n. 7, pp. 47–53; DE VERGOTTINI 1974, cit. n. 7, pp. 88–93.

¹² Pri tem je bil najbolj učinkovit patriarh Bertold. Leta 1220 je namreč cesar Friderik II. izstavil listino, ki je prinašala pomembne postavke, ki so korenito vplivale na odnos med istrskim mejnim grofom ter mesti. Poglavitno določilo se je nanašalo na volitve mestnih funkcionarjev, glej Johann Friedrich BÖHMER, *Regesta imperii V/1. Jüngere Staufer 1198–1272. Die Regesten des Kaiserreichs unter Philipp, Otto IV, Friedrich, Heinrich (VII), Conrad IV, Heinrich Raspe, Wilhelm und Richard*, Innsbruck 1881, pp. 268–269; DE VERGOTTINI 1974, cit. n. 7, p. 106. Leta 1232 je prišlo v Ravenni do vnovične potrditve pristojnosti istrskih mejnih grofov v Istri zaradi nespoštovanja le-teh s strani mest, glej BÖHMER 1881, cit. n. 12, pp. 384–385.

¹³ Giovanni DE VERGOTTINI, La costituzione provinciale dell'Istria nel tardo medio evo, *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, XXXVIII, 1926, pp. 83–84.

¹⁴ Za pregled razvoja škofovske mreže v Istri ter vprašanje (dis)kontinuitete glej Rajko BRATOŽ, Cristianesimo in Istria. Una sintesi e alcune riflessioni (con particolare riguardo allo sviluppo dell'organizzazione ecclesiastica), *Il cristianesimo in Istria fra tarda antichità e alto medioevo. Novità e riflessioni* (edd. Emilio Marin – Danilo Mazzoleni), Città del Vaticano 2009, pp. 9–46; Rajko BRATOŽ, Istrska cerkev v 7. in 8. stoletju (od smrti Gregorija Velikega do Rižanskega placita), *Acta Histriae*, II/1, 1994, pp. 53–64.

vplivala na dojetanje škofa tudi znotraj mestne skupnosti.¹⁵ Poleg tega je treba upoštevati tudi poseben primer tržaških škofov, ki so od srede 10. stoletja nad mestom izvajali javno oblast. Z vidika odnosov med škofom in mestno skupnostjo je zanimiv tudi poreški primer; tamkajšnji škofje sicer niso imeli javne oblasti v Poreču – ta je kakor drugod pripadala istrskim mejnim grofom –, vendar so na podlagi ponarejenega Evfrazijevega privilegija utemeljevali svoje zemljiške pravice nad ozemji v poreškem distriktu, ki so jih prebivalcem mesta dajali v zakup.¹⁶ Podoben, a bolj nejasen primer je odnos med škofom in mestno skupnostjo v Pulju. Puljskemu škofu se tradicionalno v zgodovinopisju prav tako pripisuje veliko vlogo pri vprašanju izvajanja javne oblasti; povezuje se ga celo s puljsko grofijo (*Pola ed eius episcopatus, sive comitatus, vel districtus*),¹⁷ vendar termin *comitatus* v tem kontekstu ne pomeni grofije kot take, temveč področje izvajanja jurisdikcije mesta.¹⁸

Zaradi predstavljenih specifik sta predvsem Trst in Poreč (in deloma tudi Pulj) ustrezno izhodišče za raziskavo škofovskih in komunalnih palač. Protipol bo mesto Koper, kjer je bil odnos med koprskim škofom in mestno skupnostjo oziroma komuno drugačen zaradi poznejšega (vnovičnega) nastanka koprške škofije, do katerega je prišlo leta 1177.¹⁹ Komuna je bila v odnosu do škofa močnejša; iz listine iz leta 1186 je razvidno celo, da je komuna priskrbela sredstva za škofovsko menzo.²⁰

Časovni okvir raziskave je 13. stoletje, to je čas, ko je v odnosih med škofom in mestno skupnostjo ter izvajanjem javne oblasti prišlo do največjega števila korenitih sprememb.

¹⁵ DE VERGOTTINI 1974, cit. n. 7, pp. 49–52; glej tudi Darja MIHELIČ, Prilog proučavanja zemljo-posjedničke strukture srednjevjekovne Istre (s naglaskom na posjedu Freisinške biskupije), *Vjesnik Istarskog arhiva*, XVIII, 2011, pp. 345–361.

¹⁶ Bernardo BENUSSI, Privilegio eufrasiano, *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, VIII, 1892, pp. 49–86; MAYER 1906, cit. n. 7, pp. 434–435; Bernardo BENUSSI, *Nel medio evo*, I, Fiume – Trieste – Rovigno 2004, pp. 190–191; glej tudi Mirko ZJAČIĆ, Posjedovni odnosi porečke crkve od VI. do XVI. stoljeća, *Jadranski zbornik*, VIII, 1973, pp. 33–104.

¹⁷ BENUSSI 2004, cit. n. 16, pp. 260–261; Camillo DE FRANCESCHI, *Il comune Polese e la signoria dei Castropola*, Parenzo 1905, p. 11; nasprotnega mnenja je MAYER 1906, cit. n. 7, pp. 436–437, ki popolnoma zanika obstoj puljske škofovske grofije.

¹⁸ Giuliano MILANI, *I comuni italiani. Secoli XII–XIV*, Urbino, 2005, pp. 37–38.

¹⁹ Franc KOS, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*, IV, Ljubljana 1915, p. 300: n. 587; Pietro KANDLER, *Codice diplomatico istriano*, II, Trieste 1986, pp. 353–354: n. 190; informacijo prinaša tudi Dandolova kronika: Kos 1915, cit. n. 19, p. 300: n. 588. Formalno je vse do svoje smrti novoustanovljeno koprsko škofijo vodil tržaški škof Bernard, vendar je koprška cerkvena skupnost v tem času priznala dve drugi osebi kot svoja škofa, gl. Kos 1915, cit. n. 19, p. 321: n. 632; Darja MIHELIČ, Revizija kronologije cerkvenih dostojanstvenikov na Primorskem, *Zgodovinski časopis*, LIX/1–2, 2005, pp. 37–39.

²⁰ Kos 1915, cit. n. 19, p. 366: n. 724; KANDLER 1986, cit. n. 19, pp. 325–326: n. 172.

Raziskava temelji po eni strani na objavljenem arhivskem gradivu in na materialu iz tržaškega kapitelskega arhiva²¹ ter prepisih listin v svojevrstni knjigi pravic poreške škofije, *Iurium episcopialium: Liber I*, ki prinaša veliko količino še neobjavljenega gradiva predvsem za čas druge polovice 13. stoletja.²² Pri vprašanju virov je treba izpostaviti tri težave. Prva je problem ohranjenosti arhivskega gradiva, ki v splošnem predstavlja težavo pri raziskavah Istre v srednjem veku.²³ Poleg tega velja, da je bila listinska praksa v času pred prvo polovico 13. stoletja manjša, kar pomeni, da so za sklepanje pravnih dejanj manjkrat uporabili zapis dogovora. Ker so ravno ta ključna pri obravnavi palač v mestih, ni presenetljivo, da je v primeru istrskih mest veliko manj omemb palač, kot bi si želeli za zagotovitev primerljivih rezultatov s podobnimi raziskavami. Hkrati predstavlja težavo tudi eksaktnost pri izpolnitvi datacijske vrstice v listini. Pisarji 12. stoletja niso vedno podajali informacij o kraju in času nastanka listine tako natančno in konsistentno kot njihovi kolegi, izšolani notarji od druge polovice 13. stoletja dalje. Temu je treba dodati, da se je večina arhivskega gradiva iz tega obdobja ohranila zgolj z vidika cerkvenih institucij, torej npr. tržaški kapitelski arhiv in knjiga pravic poreških škofov, kjer ne bi pričakovali omemb glede organizacije mestnega življenja.

Prvi korak je obravnava omemb škofovskih palač v času pred začetkom oziroma v začetnih fazah komunalnega razvoja. Omembe škofovskih palač iz obdobja 12. in začetka 13. stoletja, ki jih najdemo v virih in ki ne zadevajo škofove primarne, to je cerkvenoupravne vloge, se tičejo predvsem fevdalnih odnosov škofov s svojimi vazali. Srečamo jih tako v Trstu kot v Poreču in v Pulju. Uporaba škofovske palače

²¹ Angelo MARSICH, *Regeste delle pergamene conservate nell'archivio del reverendissimo capitolo della cattedrale di Trieste, Archeografo Triestino*, n. s. VII–XI, 1877–1885; Franca TISSI, *Le pergamene dell'Archivio capitolare di San Giusto martire di Trieste*, Trieste 2015 (Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria, CXV/2; n. s. LXIII/2).

²² Biskupijski arhiv u Poreču, Fond Porečka biskupija, serija I. Knjige biskupskih prava, I. Prva knjiga biskupskih prava (*Iurium episcopialium Liber I*). Transkripcijo celotnega kodeksa je v 60. letih prejšnjega stoletja pripravil hrvaški arhivist in paleograf Mirko Zjačić, vendar je ostala zgolj v obliki tipkopisa. Hrani ga reški Zavod za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti: ZPDZ HAZU Rijeka, HR-AHAZU-RI-Zjačić, Mirko/“Liber Iurium Episcopialium (dioecesis Parentinae)“; glej tudi Darinko MUNIČ, *Liber iurium episcopialium (una fonte inedita concernente il passato di Parenzo)*, *Atti*, XIV, 1983–1984, pp. 235–244; Ana JENKO KOVAČIČ, *Transkripcija poreške Liber iurium episcopialium I izpod peresa Mirja Zjačića. Kritični komentar*, *Problemi sjevernog Jadrana*, XVII, 2018, pp. 35–51.

²³ Na največjo oviro naletimo predvsem pri raziskovanju srednjega veka v Pulju in Kopru zaradi odsotnosti komunalnega arhiva. Glede vpliva odsotnosti arhivskega gradiva na percepcijo določene časovnega obdobja glej Dušan MLACOVIČ, *Poznosrednjeveška koprška elita in pisni viri, Me-stne elite v srednjem in zgodnjem novem veku med Alpami, Jadranom in Panonsko nižino* (edd. Janez Mlinar – Bojan Balkovec), Ljubljana 2011 (Zbirka Zgodovinskega časopisa, 42), pp. 166–186.

v ta namen ni presenetljiva, saj so bili vsi trije škofi fevdalci. Omembam škofovske palače kot mesta, kjer so urejali fevdalne zadeve, je mogoče slediti tudi skozi celotno 13. stoletje. Navedbe kraja sklepanja pravnega dejanja so sčasoma postajale vse natančnejše in tako so v datacijskih vrsticah notarskih instrumentov večkrat omenjeni tudi specifični prostori znotraj škofovskih palač.²⁴ Vendar ker gre pri teh navedbah za rabo škofovske palače v eni od funkcij škofa – upravljanje zemljiškega gospodstva – jih ne moremo imeti za posebej pomembne v okviru proučevanja pomena škofovske palače znotraj mestne skupnosti.

S podobnim zadržkom je treba pristopiti tudi k proučevanju rabe tržaške škofovske palače. Pravna dejanja, ki so zadevala izvajanje javne oblasti v mestu Trst in so bila sklenjena v škofovski palači, sodijo v zadolžitve tamkajšnjega škofa zaradi njegovih pristojnosti na tem področju. V kontekst odnosa med škofom in mestno skupnostjo tako ne sodi ne omemba treh tržaških sodnikov v objavi rzsodbe leta 1226 v škofovski palači (*actum Tergesti in palatio domini episcopi*),²⁵ saj vemo, da je v tem času trojica sodnikov neposredno povezana z gastaldom, škofovim uradnikom, ter posledično s škofovim izvajanjem javne oblasti v mestu, in niti prodaja večine škofovih pravic, iz katerih je izhajala škofova javna oblast, komuni (*Actum Tergeste in palatio episcopatus*).²⁶

²⁴ Natančnejše podajanje kraja, kjer je prišlo do sklenitve določenega pravnega dejanja, se v listinah pojavi proti koncu prve polovice 13. stoletja. Poreški primer je v tem oziru zelo poveden, saj srečamo najrazličnejše besedne zveze, ki govorijo o različnih prostorih znotraj škofovske palače. Leta 1243 je omenjen prostor nad škofovsko dvorano (»Parentii super salam episcopatus« – *Iurium episcoparium Liber I*, cit. n. 22, fol. 59r), leta 1251 škofovska dvorana (»Parentii in sala episcopatus« – *Iurium episcoparium Liber I*, cit. n. 22, fol. 64r), ki je bila tudi najpogostejši prostor, kjer so škofje izvajali svojo avdienco v vlogi zemljiškega gospoda, leta 1254 pa škofova soba (»in camera domini episcopi parentini« – *Iurium episcoparium Liber I*, cit. n. 22, fol. 72v). Proti koncu 13. stoletja se pri poreškem primeru večkrat srečamo z opisom lokacije škofovske dvorane; tako je na primer v listini iz leta 1292, kjer je zavedeno, da škofovska dvorana gleda na morskno stran (»Parentii in palatio episcopatus in sala que respicit ad mare« – *Iurium episcoparium Liber I*, cit. n. 22, fol. 178r). V Trstu, kjer imamo manj omemb škofovske palače v virih, lahko o natančnejših navedbah kraja govorimo šele v 14. stoletju; leta 1316 je omenjena škofova dvorana (»in sala episcopatus« – KANDLER 1986, cit. n. 19, p. 967; n. 557), leta 1338 večja soba v škofovski palači (»in maiori camera episcopatus« – MARSICH 1877–1885, cit. n. 21, n. XCV), leta 1374 prostor nad škofovsko dvorano (»super sala episcopatus palatii« – MARSICH 1877–1885, cit. n. 21, n. CLXXXI), leta 1381 nova škofovska dvorana (»in episcopali palacio in sala nova« – MARSICH 1877–1885, cit. n. 21, n. CXCVIII), leta 1395 pa loggia škofovske palače (»sub logia episcopalis palatii Tergesti« – MARSICH 1877–1885, cit. n. 21, n. CCCXI). Še natančnejše in zanimivejše navedbe prinaša 15. stoletje: dvorana, namenjena razsojanju (»in episcopali palatio in sala ubi ius redditur« – MARSICH 1877–1885, cit. n. 21, n. CCLIX), manjše in večje sobane znotraj palače (1421: »in episcopali palatio in sala sive camereta anteriori« – MARSICH 1877–1885, cit. n. 21, n. CCLX; »in episcopali palatio in camireta parva syta prope cameram domini episcopi«, MARSICH 1877–1885, cit. n. 21, n. CCLXIII).

²⁵ KANDLER 1986, cit. n. 19, p. 429; n. 243.

²⁶ KANDLER 1986, cit. n. 19, pp. 494–497; n. 290. Tudi prodaja še preostalih pravic leta 1295 je bila izvedena v škofovski palači; KANDLER 1986, cit. n. 19, pp. 823–824; n. 460.

S pristojnostmi škofa je najverjetneje mogoče razložiti tudi dva primera iz Pulja. Leta 1199 (*Pole in palacio d. episcopi*)²⁷ je prišlo do zborovanja meščanov v škofovi prisotnosti v puljski škofovski palači v zadevi plačevanja dajatev ene izmed vasi v zaledju mesta Pulj.

Zanimiva primera, ki ju v nobenem pogledu ne moremo povezati s škofom, prihajata iz mesta Koper. Leta 1216 je prišlo do sklenitve miru med Kopro in Trevisom. Kot kraj sklenitve pravnega dejanja je navedena »kurija škofije« (*in episcopati curia*),²⁸ s katerim je najverjetneje mišljena določena zunanja površina ob škofovski palači.²⁹ Drugi primer srečamo v listini o prodaji določenega ozemlja v mestu. Do sklenitve pravnega dejanja je prišlo leta 1233 v koprski škofovski palači (*in palacio episc. Justinopolis*).³⁰

Osamljen primer prihaja tudi iz Pulja – gre za omembo mikrolokacije škofove palače znotraj mestnega tkiva. Leta 1225 so ob stolpu, ki je bil del episkopija oziroma je stal ob episkopiju (*actum apud Turrim de sursum episcopati Polensis*) prebivalci Bal izrazili pripravljenost za vojaško pomoč mejnemu grofu Bertoldu in goriškemu grofu Majnhardu.³¹

Interpretacija predstavljenih primerov (oziroma majhnega števila le-teh) po eni strani zadeva posebne razmere v vsakem od predstavljenih mest, po drugi strani pa govori o že predstavljenih omejitvah, s katerimi smo soočeni pri raziskovanju zgodovine srednjeveške Istre.

Glede na analogije z osrednje- in severnoitalijanskimi primeri, kjer so škofje izvajali javno oblast in je komuna v svojem začetnem obdobju s škofom sodelovala

²⁷ Antonio Stefano MINOTTO, *Documenta ad Forumjulii, Istriam, Goritiam, Tergestum spectantia, Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, VIII, 1892, p. 19.

²⁸ KANDLER 1986, cit. n. 19, pp. 401–402: n. 220.

²⁹ Izraz, ki ga sicer redko srečamo v tem kontekstu, je na primeru Kopra uporabljen še v datacijskih vrsticah vsaj dveh srednjeveških listinah, leta 1276 (»Actum Justinopoli in curia episcopali« – KANDLER 1986, cit. n. 19, pp. 655–656: n. 365) in 1303 (KANDLER 1986, cit. n. 19, p. 881: n. 495). Izraza *curia* kot enega od (zunanjih) prostorov škofovske palače ne srečamo v MILLER 2000, cit. n. 2, kjer so med drugim navedena poimenovanja najrazličnejših prostorov v škofovskih palačah. V DU CANGE et al., s. v. *curia*, *Glossarium mediae et infimae Latinitatis*, 2, Niort 1883–1887, col. 668a je ta beseda razložena med drugim tudi kot atrij oziroma dvorišče z zbiralnikom deževnice. Najverjetneje se je na dokument o sklenitvi miru med Kopro in Trevisom naslonil tudi Giuseppe CAPRIN, *L'Istria nobilissima*, I, Trieste 1992, p. 198, ki je zapisal, da je komuna v prvih desetletjih svojega delovanja poleg cerkva in javnih površin za zborovanja uporabljala tudi dvorišče škofovske palače. Svoje teze ni podprl z navedbami v pisnih virih.

³⁰ Antonio Stefano MINOTTO, *Documenta ad Forumjulii, Istriam, Goritiam, Tergestum spectantia, Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, VI, 1890, p. 17.

³¹ KANDLER 1986, cit. n. 19, p. 422: n. 237; na prvem mestu med naprošenimi pričami je naveden puljski škof Henrik.

ter za svoja zborovanja uporabljala njegovo palačo, bi podobno situacijo pričakovali tudi v Trstu, vendar pisni viri ne prinašajo takih sledi.

Za Poreč takšno stanje v virih ne preseneča. Naveze med komuno in škofom, ki bi predstavljala predpogoj uporabe škofovske palače za potrebe prve, ni bilo.

Posebej zanimiv je primer sklenitve miru med Kopro in Trevisom na dvorišču škofovske palače, saj gre v primerjavi s stanjem v severno- in osrednjeitalijanskih mestih za netipični primer. Komuna, tu močnejši partner v razmerju do škofa, ni iskala uveljavitve z bližino škofovske palače. Najverjetneje gre za praktično rešitev, ki sodi v že predstavljeno skupino rabe javnih in drugih prostorov pred izgradnjo komunalne palače, dopustiti pa je treba tudi možnost tesnejše povezave komune in škofije zaradi poznejšega nastanka slednje.³²

Na podlagi predstavljenega stanja v virih tako ni mogoče vzpostaviti trdnejše povezave med sklepanjem pravnih dejanj posvetne narave, ki niso bila v neposredni povezavi s škofom, ter škofovskimi palačami. Še več – iz virov je razvidno, da so prebivalci obravnavanih mest v odsotnosti ustrežnejših prostorov uporabljali več različnih lokacij v mestu. Večini je skupno, da gre za mesta, kjer se je lahko zbralo večje število ljudi, bodisi na prostem ali v določeni stavbi – največkrat v cerkvi.³³

Za razliko od omemb škofovskih palač so bolj povedne navedbe komunalnih palač. Če smo pri škofovskih palačah bili bolj pozorni na konec 12. in prvo polovico 13. stoletja, to je čas, ko v mestih še ni komunalnih palač, nas pri proučevanju prvih omemb komunalnih palač zanima predvsem druga polovica 13. stoletja. Izjemo predstavlja Koper, kjer je komunalna palača omenjena že v drugem dese-

³² Predhodno je bilo že omenjeno da je koprška komuna leta 1186 zagotovila sredstva za škofovsko menzo. O odnosu med komuno in škofijo priča tudi listina iz leta 1194, s katero je koprška komuna obsodila ravnanje posameznikov, ki so si prilaščali ozemlja koprške škofije, glej KANDLER 1986, cit. n. 19, p. 349; n. 187. Koprška komuna si je v prihodnjih stoletjih aktivno prizadevala, da bi povzdignila status svoje mlade škofije; v ta kontekst sodi pridobitev relikvij sv. Nazarija, glej Gaetano BENČIĆ, *Culto dei santi patroni e costruzione dell'identità delle città costiere istriane nel medioevo (X–XIV sec.)*, *Religio fides, superstitiones... O vjerovanjima i pobožnosti na Jadranskom prostoru / Religio, fides, superstitiones... Faith and Piety in the Adriatic Area* (Poreč, 21. do 23. svibnja 2015, edd. Marija Mogorovič Crljenko – Elena Uljančić-Vekić), Poreč 2017, p. 123; glej tudi Ricciotti GIOLLO, *San Nazario. Protovescovo e patrono di Capodistria*, Trieste 1969.

³³ Večje prostore so zahtevala predvsem sodna zborovanja istrskih mejnih grofov; ta so navadno potekala v Pulju, vendar ne vedno. Leta 1203 je mejni grof, patriarh Wolferg zasedal v poreški stolnici (»actum Parentii in majori Ecclesia« – KANDLER 1986, cit. n. 19, pp. 369–370; n. 198). V Pulju je zborovanje patriarha Bertolda dvakrat potekalo v cerkvi; leta 1238 (»Actum in civitate Pola in coro ecclesie majoris episcopatus«; KANDLER 1986, cit. n. 19, pp. 466–467; n. 270) ter ponovno leta 1246 (»Actum Polae in Ecclesia s. Mariae de Caneto«; KANDLER 1986, cit. n. 19, pp. 476–477; n. 276). Leta 1232 je prišlo do zasedanja, na katerem so urejali vprašanja med škofom in poreško komuno, pred cerkvijo sv. Jurija (»Parencii in plathea Ecclesie S. Georgii« – MINOTTO 1890, cit. n. 30, p. 17).

tletju 13. stoletja. Prvič je zavedena leta 1217 v listinah beneškega samostana sv. Ciprijana, saj je v njenih prostorih prišlo do podelitve določenih ozemelj samostanu.³⁴ Vnovič je omenjena leta 1233, ko je prišlo do sklenitve pravnega dejanja v sobi palače (*in camera palatii comunis Iustinopoli*).³⁵ Dve omembi prostorov koprške komune prihajata iz leta 1254. Do imenovanja ambasadorjev, ki so bili napoteni v Benetke na sklenitev miru s Trstom, je prišlo v komunalni palači, prav tako pa je v sporu med piransko in izolsko komuno, v katerem je razsojal koprski podestat Lando de Montelongo (*Lando de Montelongo potestas Justinopolis*), omenjena komunalna dvorana (*Actum Justinopoli in Sala Communis*).³⁶ Pomemben podatek pri naša tudi tako imenovana Morosinijeva plošča. Epigrafski napis iz leta 1269 omenja dve zgradbi, imenovani pretorski, med katerima je koprski podesta in kapitan Marino Morosini postavil ložo (*lucidam logiam inter duos pretorias edificatam*).³⁷ Koprška komunalna palača je v pisnih virih ponovno omenjena v razsodbi v sporu med tržaškim škofom Brisso di Topo in umaško komuno leta 1299 (*Actum in Palatio Communis Justinopolitani*).³⁸ Zaradi pomanjkanja pisnih virov ter materialnih ostalin zaenkrat še ni bilo mogoče natančneje opredeliti časa gradnje obeh zgradb, ki jih omenja Morosinijeva plošča, ter njune prvotne namembnosti v odnosu do istrskega mejnega grofa.³⁹

Primer Trsta in tamkajšnje komunalne palače predstavlja posebej zanimiv primer z vidika metodologije raziskave. V starejši literaturi je mogoče zaslediti tezo,

³⁴ Archivio di Stato di Venezia (ASVe), Corporazioni Religiose Sopprese, Mensa patriarcale, S. Cipriano, b. 84 (notarski prepis iz leta 1288); glej tudi Dario CANZIAN, Le sedi del potere municipale nelle città istriane (sec. XIII–XIV), *Ai margini del mondo comunale. Sedi del potere collettivo e palazzi pubblici dalle Alpi al Mediterraneo / Aux marges du monde communal. Lieux du pouvoir collectif et palais publics des Alpes à la Méditerranée* (edd. Simone Balossino – Riccardo Rao), Borgo San Lorenzo 2020 (Storie di paesaggi medievali, 3), p. 96.

³⁵ ASVe, Corporazioni Religiose Sopprese, San Salvatore, b. 21, t. 8, n. 44; glej tudi CANZIAN 2020, cit. n. 34, pp. 96–97.

³⁶ KANDLER 1986, cit. n. 19, pp. 506–507: n. 295; glej tudi Camillo DE FRANCESCHI, Alcuni cenni storici sui palazzi comunali di Capodistria, *Pagine Istriane*, 1/4, 1903, p. 84; Antonio ALISI, *Il palazzo Pretorio, la Loggia, il Municipio di Capodistria*, Capodistria 1910, p. 7; CAPRIN 1992, cit. n. 29, p. 198.

³⁷ CAPRIN 1992, cit. n. 29, p. 198; KANDLER 1986, cit. n. 19, p. 571: n. 347 postavlja datacijo plošče v leto 1268, ki pa se ne sklada z navedeno dvanajsto indikcijo, ki ustreza letu 1269.

³⁸ KANDLER 1986, cit. n. 19, pp. 847–848: n. 477.

³⁹ Francesco SEMI, *Capris, Iustinopolis, Capodistria. La storia, la cultura e l'arte*, Trieste 1975, pp. 136–138; Sonja Ana HOYER, Konservatorska problematika prenove Pretorske palače v Kopru, *Annales, Series historia et sociologia*, V/6, 1995, p. 33; Sonja Ana HOYER, Koper. Pretorska palača, *Dioecesis Justinopolitana. Spomeniki gotske umetnosti na območju koprške škofije* (ed. Samo Štefanac et al.), Koper 2000, p. 67. Z vidika vprašanja centrov moči znotraj mestnega tkiva je zagotovo pomemben, a prav tako še neraziskan patriarhov stolp.

da je tržaška komunalna palača obstajala že v prvi polovici 13. stoletja;⁴⁰ avtorji so ta podatek utemeljevali na podlagi rzsodbe tržaškega gastalda in gastaldovih sodnikov iz leta 1237, ki je bila podana »pod komunalnim portikom« (*Actum Tergesti sub portico comunis*). Razloga, da tu ne moremo videti tržaške komunalne palače, sta dva. Prvi je zgolj poimenovanje prostora. Izraz *porticus communis* srečamo tudi v drugih srednjeveških dokumentih s področja Italije in ne predstavlja nujno povezave s komunalno palačo, temveč zgolj z določenim mestom, kjer so se predstavniki komune navadno zadrževali.⁴¹ Drugi razlog tiči v razumevanju odnosov med različnimi družbenimi skupinami v 30. letih 13. stoletja v Trstu ter izvajanju javne oblasti v mestu. Iz besedila dokumenta izhaja, da so v sporu razsojali gastald in njegovi sodniki – vsi so bili škofovi uradniki – ter, še pomembneje, kot apelacijska instanca v sporu je naveden škof. Listina namreč predstavlja zadnji primer izvajanja sodne oblasti s strani škofa oziroma njegovih uradnikov. Resda gre za čas, ko je komuna začela pridobivati v primerjavi s škofom v vprašanju moči v mestu, vendar *de iure* še ni bila nosilec javne oblasti. Do prodaje večine pravic, na podlagi katerih so škofoje štiri stoletja izvajali javno oblast v mestu, je prišlo poldrugo desetletje pozneje. Izraz *porticus co(m)munis* tako v najboljšem primeru pomeni govor o obstoju komune v mestu in ne predpostavlja obstoja komunalne palače. Ta je v pisnih virih prvič omenjena leta 1254, ko so bili v njej izbrani odposlanci za sklenitev miru med koprsko in tržaško komuno v Benetkah (*in palacio com. Tergesti*).⁴² Ponovno je v pisnih virih omenjena leta 1274 (*Actum Tergesti in camera palacii comunis*)⁴³ v zadevi med tržaškim škofom in oglejskim patriarhom ter nato ponovno leta 1291 (*in palatio Comunis*)⁴⁴ v rzsodbi tržaških sodnikov. V 14. stoletju so omembe vse številčnejše in natančnejše.⁴⁵

Poreški primer je nekoliko drugačen od koprškega in tržaškega. Danes izgubljen epigrafski napis prinaša datacijo izgradnje, 1270, ter ime beneškega podestata, ki je

⁴⁰ Pietro KANDLER, *Storia del consiglio dei patrizi di Trieste dall'anno MCCCLXXXII all' anno MDCCCIX con documenti*, Trieste 1858, pp. 12–13.

⁴¹ Areli MARINA, *The Italian Piazza Transformed. Parma in the Communal Age*, University Park 2012, pp. 144–145.

⁴² ASVe, Miscellanea, Atti diplomatici e privati, busta 4, no. 151.

⁴³ KANDLER 1986, cit. n. 19, p. 591: n. 359.

⁴⁴ KANDLER 1986, cit. n. 19, p. 778: n. 435.

⁴⁵ Med drugimi: 1311 (»in palatio comunis« – KANDLER 1986, cit. n. 19, p. 942: n. 540); 1313 (»in palacio comunis in sala Majoris Consilii« – KANDLER 1986, cit. n. 19, pp. 950–951: n. 546); 1315 (»in palacio comunis« – KANDLER 1986, cit. n. 19, p. 964: n. 554); 1338 (»in veteri palacio comunis« – MARSICH 1877–1885, cit. n. 21, n. XCVIV), 1373 (»sub logia comunis« – KANDLER 1986, cit. n. 19, p. 1384: n. 813); 1373 (»super scalis palacii comunis« – MARSICH 1877–1885, cit. n. 21, n. CLXXXIII).

dal palačo zgraditi, Marka Michaelisa.⁴⁶ Komunalna palača je v ohranjenih pisnih virih prvič omenjena leta 1279, ko je v dvorani potekalo zaslišanje v enem izmed sporov, ki so zadevala ozemlja mesta Poreč (*in sala palatii comunis*).⁴⁷ Leta 1293 je poreška palača nazadnje imenovana komunalna,⁴⁸ že leto pozneje, 1294, pa je v virih prvič označena kot podestatova (*supra palatium potestatis Parentii*).⁴⁹ Poleg komunalne palače so predstavniki mestne komune za svoja zasedanja pogosto uporabljali tudi komunalno loggio, ki je bila v neposredni bližini palače. V virih jo prvič zasledimo leta 1272 (*Parentii in ripa amporis, sub logia comunis*).⁵⁰ Posebej zanimiva je njena opredelitev v dveh notarskih instrumentih iz leta 1294 kot prostor, namenjen razsojanju (*in civitate Parentina, sub logia amporis, ubi redditur ius*).⁵¹

Pri vprašanju puljske komunalne palače smo soočeni z nejasnostmi. Prvi podatki o palači prihaja šele iz konca 13. stoletja, vendar obstajajo domneve o njenem obstoju že pred tem datumom. Te niso podprte ne v pisnih virih in niti v materialnih ostalinah.⁵² Ravno nasprotno – zasedanja puljske komune so tudi v drugi polovici 13. stoletja še vedno potekala drugje – predvsem v cerkvah ali zasebnih prostorih.⁵³ Poleg tega ostaja odprto vprašanje glede puljskega kaštela v odnosu

⁴⁶ Camillo DE FRANCESCHI, L'antico palazzo pretorio di Parenzo, *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, XLV, 1933, pp. 361–362; Miran PRELOG, *Poreč. Grad i spomenici*, Zagreb 2007, pp. 73–75.

⁴⁷ *Iurium episcoparium Liber I*, cit. n. 22, foll. 123r–127v.

⁴⁸ Leta 1293 je omenjena dvakrat in v obeh primerih je označena tudi njena mikrolokacija na trgu – pri mestnih vratih (»in Parentio subtus palacium comunis portam civitatis« – *Iurium episcoparium Liber I*, cit. n. 22, fol. 158r) ter »in Parentio, sub palatio comunis prope portam civitatis« – *Iurium episcoparium Liber I*, cit. n. 22, fol. 158v).

⁴⁹ Prvič leta 1294 (»supra palatium potestatis« – *Parentii Iurium episcoparium Liber I*, cit. n. 22, fol. 226r).

⁵⁰ *Iurium episcoparium Liber I*, cit. n. 22, foll. 89v–90v. Ponovno je omenjena leta 1282 (*Iurium episcoparium Liber I*, cit. n. 22, fol. 133r), 1286 (*Iurium episcoparium Liber I*, cit. n. 22, fol. 160v) ter 1289 (»Parentii iuxta logia comunis« – *Iurium episcoparium Liber I*, cit. n. 22, fol. 163v).

⁵¹ *Iurium episcoparium Liber I*, cit. n. 22, foll. 219r–219, 224r–224v.

⁵² Teza o zgodnjem obstoju puljske komunalne palače temelji na ideji, da je antično svetišče, posvečeno boginji Diani, od 10. stoletja dalje služilo za potrebe mestnih institucij. Raba antičnih svetišč kot zgodnjih središč mestne oblasti naj bi bila tudi potrditev za kontinuiteto mestnega življenja Pulja med poznim zgodnjim ter srednjim vekom, glej *Pula. Prostorno oblikovanje grada od prethistorije do srednjega vijeka*, Zagreb 1980, p. 5; Attilio KRIZMANIĆ, *Komunalna palača Pula. Razvitak gradskog središta kroz dvadeset jedno stoljeće*, Pula 1988, p. 117.

⁵³ Leta 1264 so se predstavniki komune zbrali v domači hiši puljskega gastalda in podestata (»Apud S. Vincentium in domo Castaldionis d. Potestati de Pola«), leta 1272 pa je v eni izmed puljskih cerkva potekalo zasedanje velikega sveta (»Pola in ecclesia S. Marie de Caneto«) – Antonio Stefano MINOTTO, Documenti ad Forumjulii, Istriam, Goritiam, Tergestum spectantia, *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, IX, 1893, pp. 74, 78. Dogovor s predstavniki Benetk je bil leta 1243 sklenjen na prostem – MINOTTO 1890, cit. n. 30, p. 21. Glej tudi Bernardo SCIAVUZZI, Il palazzo

do izvajanja javne oblasti⁵⁴ ter glede morebitnega obstoja patriarhove palače na glavnem puljskem trgu in kontinuitete s poznejšo komunalno palačo.⁵⁵ Datacijo izgradnje komunalne palače posredno prinaša epigrafski napis. Palačo, ki jo besedilo opisno predstavi kot dom dveh svetov ter sodnikov (*domus hec veneranda duorum consilii sedes iudicii*), je dal postaviti podesta Bertolomeo de Vetrari, ki je to službo opravljal leta 1296.⁵⁶ Leta 1300 je v virih omenjena nova komunalna dvorana (*Pole in sala nova comunis*).⁵⁷ Pridevnik »nova« navadno predvideva obstoj neke starejše dvorane oziroma se v dotičnem primeru morebiti navezuje na dejstvo, da je bila komunalna palača tedaj (še vedno) videna kot nova pridobitev za komuno.

Kako so prve omembe komunalnih palač umeščene v razvoj komune v posameznih mestih? Koprška komunalna palača je izmed vseh omenjena prva, kar ne preseneča. Po eni strani v Kopru na lokalnem nivoju nasprotnik komune ni bil škof, kot smo to videli na primeru Poreča. Drugi pomemben dejavnik je bil poskus obnovitve *de facto* oblasti mejnih grofov v prvi polovici 13. stoletja, ki se mu je komuna izmed vseh Istri poskušala najtrdovratneje zoperstaviti. Rezultat je leta 1239 sklenjeni dogovor med patriarhom Bertoldom in korpsko komuno; patriarh je moral koprski komuni deloma popustiti v njihovih težnjah po avtonomiji.⁵⁸ Zadnja leta delovanja patriarha Bertolda sredi 13. stoletja, ki so že predstavljala začetek zatona mejnografske oblasti v istrskih mestih, so tako še posebej pomembna za avtonomijo koprške komune, ki je v slednjem imela največjega tekmeča na lokalnem nivoju.

---

del comune di Pola, *Pagine Istriane* I/6, 1903, p. 1; Camillo DE FRANCESCHI, Il comune Polese e la signoria di Castropola, *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, XVIII, 1902, pp. 325; CAPRIN 1992, cit. n. 29, p. 207. KRIZMANIĆ 1988, cit. n. 52, p. 119 to interpretira s številom članov sveta ter drugih prisotnih ljudi; palača naj bi bila premajhna za tovrstna zborovanja in zato so se posluževali drugih površin.

⁵⁴ DE FRANCESCHI 1902, cit. n. 53, pp. 323–324. Kaštel je bil prvotno povezan z puljskimi škofi, nato z oglejskimi patriarhi kot istrskimi mejnimi grofi, naposled pa je prešel v roke družini Castropola.

⁵⁵ DE FRANCESCHI 1902, cit. n. 53, p. 289; Bernardo SCHIAVUZZI, Il palazzo del comune di Pola, *Pagine istriane*, I/6, 1903, p. 1. KRIZMANIĆ 1988, cit. n. 52, p. 119 relacije komunalne palače do morebitne patriarhove palače ne omenja zaradi teze o kontinuiranem obstoju komunalnih prostorov skozi visoki srednji vek.

⁵⁶ CAPRIN 1992, cit. n. 29, p. 213.

⁵⁷ KANDLER 1986, cit. n. 19, n. 481, p. 862.

⁵⁸ Salvator ŽITKO, Politični in upravni razvoj Kopra od pozne antike do konca 13. stoletja, *Prispevki k zgodovini Kopra / Contributi per la storia di Capodistria*, Ljubljana 1989, p. 47; Bernardo BENUSSI, *Nel medio evo: Pagine di storia istriana*, II, Rovigno – Trieste 2004, p. 719.

Podoben primer predstavlja poreška komunalna palača. Epigrafski napis postavlja datacijo izgradnje, 1270, v čas neposredno po podreditvi mesta Benečanom, pri katerih je komuna iskala oporo proti škofu. To je spremenilo razmerja moči znotraj mestne skupnosti po skoraj stotih letih, kolikor je trajal spor med poreško komuno in škofom, prvič dokumentiran v rzsodbi istrskega mejnega grofa Bertolda Andeško-Meranskega leta 1194 v prid škofa.

Prva omemba tržaške komunalne palače je umeščena ravno v čas, ko je komuna pridobila večino pravic iz naslova javne oblasti sredi 13. stoletja. Ta de iure pridobitev je rezultat razvoja komune in sprememb v odnosu s škofom v prejšnjih dveh desetletjih, kar se je odražalo tudi v dejstvu, da je prišlo do gradnje komunalne palače.

Datiranje puljske komunalne palače v zadnja leta 13. stoletja je težje interpretirati zaradi slabšega razumevanja političnih razmer v mestu v drugi polovici 13. stoletja. Resda je mogoče vse od druge polovice 12. stoletja dalje slediti omembam komunalnih uradnikov v mestu, vendar ni mogoče zaslediti nobenega tako ključnega trenutka, ki bi vplival na javno oblast. Ne le moč (in oblast?) puljskih škofov v mestu, tudi zavezništvo z istrskimi mejnimi grofi proti Benečanom ter nenazadnje vzpon družine Castropola so dejavniki, ki so najverjetneje vplivali na poznejšo postavitev puljske komunalne palače, vendar ni mogoče na podlagi razpoložljivega razumevana stanja v mestu postaviti trdnejših zaključkov.

V okviru predstavitve omemb komunalnih palač v Istri v 12. in 13. stoletju je mogoče reči naslednje. Prve omembe komunalnih palač ne sovpadajo z »nastankom« komune niti ni komunalna palača predstavljala pogoja za obstoj komune v mestu. Za predstavljene primere, pri katerih imamo dovolj informacij o komunalnem razvoju neposredno pred pojavom komunalne palače, je mogoče približno določiti točko preobrata, ko je bila komuna dovolj močna oziroma je imela v svojih rokah dovolj veliko mero avtonomije, da je za potrebe svojega delovanja zgradila komunalno palačo (oziroma spremenila namembnost že obstoječih reprezentativnih stavb). Predvsem je zanimivo, da je v vsakem mestu do te spremembe prišlo po drugačni poti: v Kopru je bilo ključno zmanjšanje mejnogrofovske oblasti, v Trstu prodaja škofovih pristojnosti iz naslova izvajanja javne oblasti, v Poreču pa podpora Benetk v sporu z lokalnim škofom.

Zaključna misel in hkrati zadnja ugotovitev celotnega prispevka je splošne narave ter usmerjena v prihodnje raziskave. Poznavanje in razumevanje institucionalnih sprememb tako na lokalnem kot na regionalnem nivoju je ključnega pomena pri temah, povezanih z urbano zgodovino. Možnosti za nadaljnje delo je veliko; po eni strani smo ponekod soočeni s slabšim razumevanjem političnih razmer v mestih, čemur botruje (tudi) slabša ohranjenost pisnega gradiva, po drugi strani

pa je treba dopolniti določene vrzeli pri poznavanju reprezentativnih objektov v mestih v 13. stoletju. Le celovit pristop k obravnavi te tematike – ki ga ta prispevek nikakor ne more predstavljati – bo pomenil doprinos k boljšemu razumevanju tako politične kot tudi urbane in nenazadnje socialne zgodovine mest v Istri v srednjem veku.

Episcopal and Communal Palaces in Light of Institutional Changes in Istria in the Middle Ages

---

SUMMARY

The article deals with mentions of diocesan and communal palaces in Istria, more precisely in Trieste, Koper, Poreč, and Pula in the 12th and 13th centuries. It is based on research on the major northern and central Italian cities, where diocesan palaces were an important meeting point before the construction of communal palaces. Furthermore, the time of the communal palace's construction can be connected with important events in the context of the commune achieving urban autonomy. Due to the lack of archival material, the presentation of the situation in Istrian towns is somewhat different, especially from the point of view of diocesan palaces, as except for two examples of the use of the diocesan palace in Koper, we do not find such usage of an episcopal complex.

It is different with communal palaces. The first mention comes from Koper from the second decade of the 13th century, while the rest – in Trieste, Poreč, and Pula – come from the second half of the 13th century. In most cases, the first mention of the communal palace can be linked to certain changes in the political structure that took place at about the same time in the town. For example, I place the mention of the Koper communal palace in 1217 in the context of the Koper commune's active opposition against the attempts of the Aquileian patriarchs as Istrian markgraves to establish autonomy. The example of Trieste is similar, as we meet the first mention of the communal palace at the time when most of the bishop's powers as the holder of public authority in town were sold to the commune in the middle of the 13th century. In Poreč, the situation was somewhat different due to the weak commune; in fact, the communal palace was first mentioned only immediately after its voluntary subjugation to Venice, which took place in 1267. The problem presents the placement of the Pula communal palace in the town's political history, as it is not clear how communal development took place in the course of the 13th century.

Avtorji / Authors

PROF. ENRICA COZZI

Dipartimento di Studi Umanistici, Università degli Studi di Trieste
Androna Campo Marzio, 10
I-34123 Trieste
cozzi@units.it

DR. CLAUDIA CROSERA

Soprintendenza archeologia, belle arti e paesaggio del Friuli Venezia Giulia
Ufficio di Trieste
Piazza Libertà, 7
I-34132 Trieste
claudia.crosera@beniculturali.it

DOC. DR. NEŽA ČEBRON LIPOVEC

Oddelek za arheologijo in dediščino
Fakulteta za humanistične študije Univerze na Primorskem
Titov trg 5
SI-6000 Koper
neza.cl@fhs.upr.si

DR. ROSSELLA FABIANI

Promozione e attività culturali, Polo museale del Friuli Venezia Giulia
Palazzo Economo, Piazza Libertà, 7
I-34135 Trieste
rossella.fabiani@beniculturali.it

MAG. BARBKA GOSAR HIRCI

Restavratski center ZVKDS
Poljanska cesta 40
SI-1000 Ljubljana
barbka.hirci@rescen.si

DR. ANA JENKO KOVAČIČ

Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Aškerčeva 2
SI-1000 Ljubljana
ana.jenko@ff.uni-lj.si

DR. MOJCA MARJANA KOVAČ

Obzidna ulica 9
SI-6000 Koper
mojca.kovac@zvkd.si

DOC. DR. KATJA MAHNIČ

Oddelek za umetnostno zgodovino, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Aškerčeva 2
SI-1000 Ljubljana
katja.mahnic@ff.uni-lj.si
SI-1000 Ljubljana
mojca_jenko@ng-slo.si

MAG. ANDREJA RAKOVEC

Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU
Novi trg 2
SI-1001 Ljubljana
andreja.rakovec@zrc-sazu.si

RED. PROF. DR. SAMO ŠTEFANAC

Oddelek za umetnostno zgodovino, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Aškerčeva 2
SI-1000 Ljubljana
samo.stefanac@ff.uni-lj.si

SARA TURK MAROLT

Oddelek za umetnostno zgodovino, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Aškerčeva 2
SI-1000 Ljubljana
sara.turk@ff.uni-lj.si

Sinopsisi / Abstracts

1.01 IZVIRNI ZNANSTVENI ČLANEK

Ana JENKO KOVAČIČ, Škofovske in komunalne palače v luči institucionalnih sprememb v Istri v srednjem veku

Ključne besede: Istra, srednj vek, škofje, komuna, škofovska palača, komunalna palača

Članek obravnava omembe škofovskih in komunalnih palač v Istri, natančneje v Trstu, Kopru, Poreču in Pulju v 12. in 13. stoletju. Zaradi različnih specifik posameznih mest glede na institucionalne spremembe in razvoj škofovskih sedežev, predstavljajo ti primeri plodno podlago za vzpostavitev primerjalnega okvira. Medtem ko pri škofovskih palačah ni mogoče v celoti zajeti vseh vidikov rabe palače v mestu, kjer poleg cerkvenega upravljanja prevladujejo primeri uporabe za urejanje fevdalnih zadev škofovskega zemljišča, omembe komunalnih palač v grobem odražajo pomembne politične spremembe v mestih.

1.01 ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Ana JENKO KOVAČIČ, Episcopal and Communal Palaces in Light of Institutional Changes in Istria in the Middle Ages

Keywords: Istria, Middle Ages, bishops, commune, diocesan palace, communal palace

The article deals with mentions of diocesan and communal palaces in Istria, more precisely in Trieste, Koper, Poreč, and Pula in the 12th and 13th centuries. Due to each town's diverse starting points in regard to institutional changes and the development of diocesan seats, these examples in Istria present fertile ground for the establishment of a comparative framework. While in the case of diocesan palaces it is not possible to fully cover all aspects of the usage of the palace in the town – in addition to the church administrations, cases of use for the regulation of feudal affairs of bishopric lands predominate – mentions of communal palaces are approximately in line with important political changes in towns.

1.01 IZVIRNI ZNANSTVENI ČLANEK

Enrica COZZI, Gotsko slikarstvo v slovenski Istri in piranski poliptih Paola Veneziana

Ključne besede: gotsko slikarstvo, Istra, Koper, Piran, Paolo Veneziano, poliptih, zaščita, konserviranje

V mestih ob istrski obali (Koper, Piran) je ohranjena vrsta pomembnih del slikarstva iz časa gotike. V članku so analizirane nekatere freske iz 14. stoletja in poliptih, ki ga je za Piran izdelal Paolo Veneziano. Pozornost je usmerjena na nekatere nenavadne in manj znane vidike: prve objave iz zgodnjega dvajsetega stoletja, fotografska dokumentacija, shranjena v tržaških arhivih (Civici Musei di Storia e Arte; Soprintendenza), in tudi novosti, ki so jih prinesli nedavni restavratorski posegi na poliptihu.

1.01 ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Enrica COZZI, Gothic Painting in Slovenian Istria and the Polyptych from Piran by Paolo Veneziano

Keywords; gothic painting, Istria, Koper, Piran, Paolo Veneziano, polyptych, protection, conservation

Painting from the Gothic period preserves significant evidence in the towns along the Istrian coast (Koper, Piran). Some frescoes datable to the 14th century are analyzed, as well as the polyptych painted for Piran by Paolo Veneziano. Attention is focused on some peculiar and lesser-known aspects: the first critical fortune, in the writings of the early 20th century; the photographic documentation preserved in the Historical Archives of Trieste (Civici Musei di Storia e Arte; Soprintendenza); as well as the new features highlighted by recent restorations.

1.01 IZVIRNI ZNANSTVENI ČLANEK

Samo ŠTEFANAC, Madone Antonia Rossellina in problem masovne produkcije florentinske zgodnjerenesančne plastike ter njenega zgodnjega širjenja na vzhodno jadransko obalo

Ključne besede: Antonio Rossellino, Madona s kandelabri, Koper, Ljubljana, Rijeka, Rab, Šibenik, Hvar, Dubrovnik, Kotor, florentinsko kiparstvo 15. stoletja

Članek obravnava vrsto reliefov t. i. "Madone s kandelabri" po Antoniu Rossellinu na vzhodni jadranski obali in v zaledju (Koper, Ljubljana, Rijeka, Rab, Šibenik, Hvar, Dubrovnik). Določeni indici namigujejo na to, da nekateri izmed obravnavanih reliefov na današnje lokacije niso prišli šele kot zbirateljski kosi, marveč že kmalu po nastanku (Koper, Rijeka, Šibenik, Dubrovnik). Na podlagi tega lahko sklepamo, da je masovna produkcija zgodnjerenesančne florentinske plastike dosegla vzhodno jadransko obalo že v poznem 15. stoletju.

1.01 ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Samo ŠTEFANAC, Antonio Rossellino's Madonnas and the Problem of Mass-produced Florentine Renaissance Sculpture and its Early Diffusion on the Eastern Shore of Adriatic

Keywords: Antonio Rossellino, Madonna of the Candelabra, Koper, Ljubljana, Rijeka, Rab, Šibenik, Hvar, Dubrovnik, Kotor, 15th century Florentine sculpture

This paper discusses a series of the reliefs depicting the "Madonna of the Candelabra" after Antonio Rossellino spread along the eastern coast of Adriatic and its hinterland (Koper, Ljubljana, Rijeka, Rab, Šibenik, Hvar, Dubrovnik). Certain indications suggest that some of the reliefs in question did not come to their present-day locations only as collector's items, but rather shortly after being produced (Koper, Rijeka, Šibenik, Dubrovnik). Based on this, it can be assumed that the mass production of early Renaissance Florentine sculpture reached the eastern Adriatic coast already by the late 15th century.

Barbka GOSAR HIRCI, Konservatorsko-restavratorski posegi na slikah Vittoreja in Benedetta Carpaccia iz koprške stolnice

Ključne besede: Koper, cerkev Marijinega vnebovzeta, konserviranje in restavriranje, Vittore Carpaccio, Benedetto Carpaccio, slike na platnu

Konservatorsko-restavratorski projekt Carpaccio se je začel leta 2010. Vanj so bile vključene slike Vittoreja Carpaccia Pokol nedolžnih otrok in Predstavitev v templju ter Marija s svetnikoma njegovega sina Benedetta Carpaccia. Natančen popis stanja umetnin, razumevanje avtorjeve tehnologije in prepoznavanje starih restavratorskih posegov so bile začetna stopnja kompleksnega projekta. Leta 2015 so se začeli konservatorsko-restavratorski posegi z odstranjevanjem potemnelih lakov, kar je z vidika etike, estetike in tehnologije eden izmed najzahtevnejših posegov. Sledili so postopki, ki so zaustavili propadanje nosilcev in estetsko dogradili manjkajoče dele naslikanih motivov. Decembra 2018 so bila dela na vseh treh slikah končana. Projekt Carpaccio je združeval znanje domačih in tujih strokovnjakov, ki delujejo na različnih področjih varovanja kulturne dediščine, ter se nadaljuje s konservatorsko-restavratorskimi posegi na najmogočnejši sliki iz koprške stolnice, Vittorejevi veliki oltarni sliki Marija na prestolu z detetom in šestimi svetniki.

Barbka GOSAR HIRCI, The Conservation and Restoration Treatments of Paintings by Vittore and Benedetto Carpaccio from Koper/Capodistria Cathedral

Keywords: Cathedral of Mary's Assumption in Koper, conservation and restoration, Vittore Carpaccio, Benedetto Carpaccio, paintings on canvas

The Carpaccio conservation and restoration project began in 2010. The paintings included in this project were Vittore Carpaccio's *The Slaughter of the Innocents* and *The Presentation in the Temple*, as well as the *Madonna with Two Saints* by his son, Benedetto Carpaccio. This complex project commenced with a detailed description of the artworks' condition, gaining an understanding of the technologies used by the artists, and recognising the old restoration treatments. In 2015, conservation and restoration began by removing darkened varnishes, which is one of the most complex procedures from the perspective of ethics, aesthetics, and technology. This was followed by procedures to stop the canvas from deteriorating and to aesthetically add the missing parts of the painted motifs. In December 2018, work on all three paintings was completed. Project Carpaccio brought together the expertise of Slovenian and foreign experts from a variety of fields in protecting cultural heritage, and continues with the conservation and restoration of the most impressive painting from the Cathedral of Mary's Assumption in Koper, Vittore's large altar paintings of the *Madonna with Child on the Throne* and *Six Saints*.

1.01 IZVIRNI ZNANSTVENI ČLANEK

Mojca Marjana KOVAČ, »Taiapiera Bonfante Torre.« Beneški kamnosek in delavnica v Piranu

Ključne besede: Bonfante Torre, kamnosek, Benetke, delavnica, Piran, cerkev sv. Jurija, pročelje, oltarji, arhivski viri

Članek je v prvem delu rezultat poglobljenega pregleda arhivskih virov, hranjenih v Pokrajinskem arhivu Koper, Enoti Piran, in sicer v fondu Varia Piranensia in v župnijskem arhivu sv. Jurija v Piranu, Libro di Fabbrica di S. Giorgio 1608–1689 in bratovščinska knjiga Libro dela scola di Sancto Giorgio de Pirano – MDCXIII. Zato je lahko sistematično predstavljen podrobnejši seznam del mojstra Bonfanta in njegovih dveh sinov Stefana in Girolama, ki so bila izvedena v času obnove piranske cerkve v prvi polovici 17. stoletja. Večinoma so to dokumenti v knjigah izdatkov in prihodkov v času gradnje piranske cerkve, med temi dokumenti pa najdemo tudi pogodbe za posamezna naročena dela. V drugem delu je strokovno opredeljen opus izvedenih del v Benetkah izkušenega mojstra Bonfanta, ki je v svoji piranski delavnici zagotovo izdelal cerkveno opremo v obnovljeni cerkvi. Pomen njegovega opusa nedvomno temelji na ugotovitvah, da je mojster poznal za tedanji čas sodobne sakralne arhitekturne interierne rešitve, poleg tega pa kaže poznavanje oltarnih rešitev, zato se njegova dela primerjajo z možnimi vzori iz beneških cerkva.

1.01 ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Mojca Marjana KOVAČ, "Taiapiera Bonfante Torre". The Venetian Stonemason and his Workshop in Piran

Keywords: Bonfante Torre, stonemason, Venice, workshop, Piran, church of St George, facade, altars, archival sources

In the first part, the article is the result of a deepened review of archival sources kept in the Koper Provincial Archives, Piran Unit, namely in the Varia Piranensia fund and in the parish archive of St. George in Piran, Libro di Fabbrica di S. Giorgio 1608–1689, and the brotherhood book Libro dela scola di Sancto Giorgio de Pirano – MDCXIII. Therefore, a more detailed list of the works by master Bonfante and his two sons Stefano and Girolamo, which were carried out during the renovation of the Piran church in the first half of the 17th century, can be systematically presented. These are mostly documents in the expenditure and income books during the renovation of the Piran church, and among these documents, we also find contracts for individual ordered works. In the second part, there is a professionally defined opus of the works completed by the Venice-educated master Bonfante, who certainly produced the church equipment in the restored church in his workshop in Piran. The importance of his work is undoubtedly based on the findings that the master was familiar with contemporary sacral architectural interior solutions, as well with altar solutions, which is why his works are compared with possible models from Venetian churches.

Andreja RAKOVEC, Štukature v palači Besenghi degli Ughi v Izoli

Ključne besede: palača Besenghi degli Ughi, štukature, Izola, ikonografija, personifikacije, 18. stoletje, Cesare Ripa, Iconologia, Schiavi

Palača Besenghi degli Ughi v Izoli, zgrajena med letoma 1775 in 1781 za Pasqualeja (II) Besenghi degli Ughija, je ena najrazkošnejših mestnih palač v slovenskem Primorju. Okrašena je z bogatimi rokokojskimi štukaturami. Kljub skromni kakovosti so ikonografsko najbolj zanimive štukature v stranskem salonu, ki predstavljajo personifikacije po Iconologiji Cesareja Ripa. Motivi bi lahko opozarjali na ideale, h katerim je stremel humanistično izobražen naročnik. Istemu mojstru ali delavnici lahko pripišemo štukature v cerkvi sv. Marije Alietske v Izoli in cerkvi sv. Mihaela v Lokvi. V štukaturah odmeva slog štukatur v koprski stolnici, ki so delo delavnice Schiavi s sredine 18. stoletja.

Andreja RAKOVEC, Stuccoworks at Besenghi degli Ughi Palace in Izola

Keywords: Besenghi degli Ughi Palace, stuccoworks, Izola, iconography, personifications, 18th century, Cesare Ripa, Iconologia, Schiavi

The Besenghi degli Ughi Palace in Izola, built between 1775 and 1781 for Pasquale (II) Besenghi degli Ughi, is the most sumptuous city palace along the Slovenian Coastline. It is decorated with rich rococo stuccoworks. Despite their poor quality in general, iconographically the most outstanding are the stuccoworks in the side salon, which present personifications based on Cesare Ripa's Iconologia. The depicted motifs may refer to the ideals to which the humanistically educated commissioner aspired. The stuccoworks in the church of St. Mary of Alieto in Izola and the other in the parish church of St. Michael in Lokve can be attributed to the same master(s). There are stylistic links with the stuccoworks in the Koper Cathedral, made by the Schiavi workshop in the mid-18th century.

Sara TURK MAROLT, Od Kopa do piranskega Sv. Petra.

Usoda nekaterih koprskih oltarjev v obdobju francoske okupacije Istre

Ključne besede: Koper, koprška stolnica, oltarna arhitektura, kamniti baročni oltarji, 17. stoletje, sv. Peter, Piran

V času francoske okupacije Istre je na tem območju prišlo do razpustitve velikega števila cerkvenih ustanov in posledično do premikov cerkvene opreme. Konec leta 1806 je koprška stolnica dobila pet novih marmornih oltarjev iz ukinjenih cerkva, s katerimi je zamenjala pet že obstoječih cerkvenih oltarjev. Prav tako pa naj bi bila po pričevanjih ustnega vira tudi v cerkev sv. Petra v istoimenskem kraju občine Piran prenesena dva oltarja iz Kopa, posvečena Mariji in Valentinu (kasneje razstavljena in odstranjena iz cerkve). Na podlagi nekdanjega napisa na Marijinem oltarju in drugih v oltar vzdanih elementov, je bilo mogoče ta oltar identificirati z nekdanjim oltarjem sv. Barbare iz koprške stolnice, ki ga je dala postaviti bratovščina Bombardierov leta 1670 v času škofa Francesca Zena.

1.01 ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Sara TURK MAROLT, From Koper to Sv. Peter in Piran. The Fate of Two Giustinopolitan Altars during the French Occupation of Istria

Keywords: Koper, Koper Cathedral, altar architecture, 17th century, marble baroque Altars, Church of St. Peter, Piran

The French occupation of Istria took place at the beginning of 19th century and resulted in the suppression of a large number of ecclesiastical institutions and the relocation of their furnishings to other, still active churches. At the end of 1806, the Koper Cathedral received five new marble altars from such suppressed churches and replaced its five existing altars with them. According to oral sources, the church of St. Peter in its eponymous village in the municipality of Piran bought two altars from Koper (later dismantled and removed from the church). Based mostly on the inscription once seen on the altar dedicated to the Coronation of Mary, it was possible to identify this altar with the former altar of St. Barbara from the Koper Cathedral, commissioned by the Bombardieri fraternity in 1670 during the reign of Bishop Francesco Zeno.

1.01 IZVIRNI ZNANSTVENI ČLANEK

Rosella FABIANI, Pietro Nobile v Piranu. Načrti za cerkev svetega Petra

Ključne besede: Piran, Pietro Nobile, cerkev sv. Petra

V zbirki risb Pietra Nobila, ki jih hrani tržaški urad za spomeniško varstvo (Soprintendenza Archeologia, belle arti e paesaggio del Friuli Venezia Giulia), je serija desetih arhitektovis lastnih akvareliranih risb, variant projekta za fasado cerkve sv. Petra v Piranu. Pri tej cerkvi je imel Pietro Nobile vlogo konservatorja-restavradorja in tudi projektanta. Nova fasada, ki jo določa majhnost srednjeveške cerkve in zamejenost lokacije, se je odlično vklopila v obod piranskega mandrača in ustvarila njegov mogočen, neoklasičen zaključek. Pri njenem oblikovanju se je Nobile skliceval na svoje študije v Rimu, izbral je tudi med bližnjimi vzori, kot je na primer Avgustov tempelj v Pulju, pozna pa se tudi vpliv sočasne arhitekture, kot je na primer Valadierjeva cerkev San Pantaleo v Rimu iz leta 1806.

1.01 ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Rosella FABIANI, Pietro Nobile in Piran. Projects for the Church of Saint Peter

Keywords: Piran, Pietro Nobile, church of San Pietro.

The Pietro Nobile collection of drawings (Trieste, Soprintendenza Archeologia, belle arti e paesaggio del Friuli Venezia Giulia) includes a series of watercolored drawings by Pietro Nobile himself, all of the same size and showing ten versions of the façade of the church of St. Peter in Piran. For this project, Nobile was working in the dual role of conservator/restorer and designer. The building only had a small interior and space was restricted. Accordingly, he saved all his creative energy for the façade, where he was able to work freely in an urban setting, creating a monumental front for Piran's mandracchio, or small inner harbor. In his proposals, Nobile recalls the classical architecture he admired during his studies in Rome, as well as architectural works in the region, like the Temple of Augustus in Pula, as well as some contemporary works, for example, the church of San Pantaleo, built by Valadier in Rome in 1806.

Katja MAHNIČ, Umetnostni spomeniki istrskih mest in njihova obravnava v času prve svetovne vojne

Ključne besede: umetnostni spomeniki, Primorska, prva svetovna vojna, umetnostna zgodovina, propaganda

V času prve svetovne vojne so pri ozaveščanju o pomenu umetnostnih spomenikov in njihovega varovanja igrale pomembno vlogo tudi t. i. vojne publikacije, namenjene najširši javnosti. Istrska mesta in njihove spomenike je v posebnem poglavju obravnaval Leo Planiscig v publikaciji o spomenikih na južnih vojnih področjih iz leta 1915. V njej je podal kratek oris kulturnozgodovinskega razvoja Istre in predstavil njene najpomembnejše spomenike, nastale od obdobja antike dalje. Dve leti kasneje je izšla še ena publikacija, ki je bralcem predstavljala umetnostne spomenike področja od »Posočja do Balkana«. Njen izid je bil vezan na dejavnost vojaškega arhiva oz. njene posebne literarne skupine, katere naloga je bila popularizacija vojnih dogodkov. Ima obliko dnevnika vojaškega oddelka, bogato opremljenega s slikami. Na podlagi obeh besedil ter ob primerjavi z leta 1916 izdano Planiscig Fonesicsevo monografijo o arhitekturnih in umetnostnih spomenikih Primorske prispevek osvetljuje pomen in vlogo umetnostnih spomenikov istrskih mest v kontekstu prve svetovne vojne.

Katja MAHNIČ, The Presentation of the Works of Art in the Former Austrian Littoral region during World War I

Keywords: works of art, Austrian Littoral Region, first world war, art history, propaganda

During World War I, so-called war publications played an important role in raising awareness about the importance of works of art and their protection. Istrian towns and their artworks were discussed by Leo Planiscig in a special chapter of his publication on art in the southern war zones from 1915 onward. In it, he gave a brief outline of Istria's cultural and historical development, and presented its most important works of art, created from antiquity onwards. Two years later, another publication was issued, which presented to its readers works of art from the region of "Posočje (the Soča River Valley) to the Balkans". Its publication was a product of the military archive or its special literary group, whose task was to popularise war events. The publication was written in the form of a richly illustrated military journal. Based on both texts and in comparison with the 1916 "Folnesics" and Planiscig's monograph on the works of architecture and art of the Primorska region, the article sheds light on the importance and role of the works of art in Istrian towns in the context of World War I.

Claudia CROSERI, Dejavnost spomeniškega varstva med obema vojnama. Restavriranje umetnin v Istri in v Furlaniji - Julijski krajini

Ključne besede: Trst, Regia Soprintendenza, Achille Bertini Calosso, Antonio Morassi, Antonio Leiss, restavracija, Giuseppe Cherubini, Sergio Sergi, Lorenzo Cecconi Principi, Augusto Vermehren, Istra, Oglej, Gradišče ob Soči, Koper, Izola, Poreč, Piran

Prispevek prinaša pregled delovanja spomeniške varstvene službe – uradov Kraljevega nadzornišva antičnih in umetnostnih del v Trstu (Regia Soprintendenza alle opere d'antichità e d'arte di Trieste) – v dvajsetih in tridesetih letih prejšnjega stoletja s pomočjo študija posameznih restavratorskih posegov v Furlaniji - Julijski krajini, v Istri in na kvarnerskih otokih.

1.01 ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Claudia CROSERA, Monument Protection Activity Between the Two Wars. Restoration of Works of Art in Istria and the Friuli-Venezia Giulia Region

Keywords: Trieste, Regia Soprintendenza, Achille Bertini Calosso, Antonio Morassi, Antonio Leiss, painters-restorers, Giuseppe Cherubini, Sergio Sergi, Lorenzo Cecconi Principi, Augusto Vermeheren, Istra, Aquileia, Gradisca, Koper, Izola, Poreč, Piran

This paper examines some crucial events in the history of cultural heritage protection between the 1920s and 1930s through the study of certain art restorations carried out by the offices of the Regia Soprintendenza of Trieste in Venezia Giulia, Istria, and the Quarnaro Islands.

1.01 IZVIRNI ZNANSTVENI ČLANEK

Neža ČEBRON LIPOVEC, »Revolucija mesta«. Staro mestno jedro v povojnih urbanističnih načrtih za Koper

Ključne besede: povojna arhitektura, staro mestno jedro, Niko Bežek, Edo Mihevc, Koper/Capodistria

Članek predstavlja odnos do starega mestnega jedra Kopra v urbanističnih načrtih v dveh desetletjih po 2. svetovni vojni. Na osnovi arhivskega gradiva predstavljamo tri faze urbanega razvoja mesta, predvsem dve po letu 1954. Koprski urbanist je sprva bil arhitekt Niko Bežek, ki je predvidel sodobno modernistično mesto, odmaknjeno od pretežno ohranjenega starega jedra na nekdanjem otoku. Z letom 1957 ga je zamenjal arhitekt Edo Mihevc, ki je postal vodilni urbanist v obalni regiji ter za Koper predvidel radikalne posege z rušenji in visokimi gradnjami. V teh prepoznavamo tako funkcionalistične kot še historistične vzorce.

1.01 ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Neža ČEBRON LIPOVEC, "Revolution of the City". The Historic Urban Center in the Post-war Urban Plans for Koper/Capodistria

Keywords: post-war architecture, historic center, Niko Bežek, Edo Mihevc, Koper/Capodistria

The article presents attitudes towards the historic center of Koper/Capodistria within the urban plans, designed in the two decades after WWII. Based on archival documents, three phases of the city's urban development are outlined, particularly those starting after 1954. The first city planner was the architect Niko Bežek, who designed a contemporary modernist neighbourhood, away from the mainly preserved historic center on the former island. By 1957, his role was taken over by the architect Edo Mihevc, who had become the coastal region's principle urban planner and who foresaw for Koper radical transformations through demolition and high-rise construction. His approach shows both functionalist as well as historicist patterns.